

PERSLER ANADOLU'DA: BÜYÜK KYROS'UN LYDIA SEFERİ VE SONUÇLARI*

Eray KARAKETİR**

Öz

İsimleri ilk kez M.Ö. IX. yüzyılın ortalarına tarihlenen çivi yazılı belgelerde geçen Persler, bugünkü İran coğrafyasının en eski kavimlerinden birisidir. Büyük Kyros liderliğinde güç kazanan Persler, M.Ö. 550'de İran'daki Med Krallığı'nı yıkmış ve Pers İmparatorluğu'nun temellerini atmışlardır. Medlere karşı kazandığı zaferden sonra Büyük Kyros'un amacı Anadolu'yu ele geçirmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Lydia kralı Kroisos ile şiddetli bir savaşa tutuşmuş ve M.Ö. 547/546'da Lydia Krallığı'na son vermiştir. Bu tarihten itibaren Anadolu'da iki yüz yıldan fazla sürecek olan Pers egemenliği dönemi başlamıştır. Bu süreçte Pers etkisini en yakından hissedenler Batı Anadolu'da yaşayan halklar olmuştur. Persler Anadolu'daki mevcut yapıya karşı hoşgörülü bir politika izlemekle beraber kendilerine özgü bazı uygulamaları yürürlüğe koymaktan da geri durmamışlardır. Bu uygulamalardan en öne çıkan ise satraplık sistemidir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Kyros, Persler, Lydialılar, Pers İmparatorluğu, Lydia Krallığı

THE PERSIANS IN ANATOLIA: CYRUS THE GREAT'S TO LYDIA CAMPAIGN AND RESULTS

Abstract

Persians, whose names first appear in cuneiformed documents dating back to the mid-9th century BC, are one of the oldest tribes of today's Iranian geography. The Persians, under the leadership of Cyrus the Great, destroyed the Median Kingdom in Iran in 550 BC and laid the foundations of the Persian Empire. After the victory against the Medes, Cyrus the Great's aim was to take over Anatolia completely. For this purpose, he fought a fierce battle with Lydian king Croesus and ended of the Lydian Kingdom at 547/546 BC. From this date, the period of Persian rule, which will last more than two hundred years in Anatolia, has begun. In this process, the closest to the Persian influence was the communities living in Western Anatolia. The Persians, while following a tolerant policy towards the existing structure in Anatolia, have not stopped from putting their own specific practices into effect. The most prominent of these applications is the satrapship system.

Keywords: Cyrus the Great, The Persians, The Lydians, The Persian Empire, The Kingdom of Lydia

* Bu makale 2015 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tamamladığım "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora öğrencisi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. E-mail: karaketireray@gmail.com

Giriş

İran, bulunduğu coğrafi konum itibariyle Anadolu, Mezopotamya, Orta Asya ve Kafkasya gibi dört kadim coğrafyanın kesiştiği noktada yer almaktadır. Yüzölçümü 1.648.000 km² olan İran, Alp-Himalaya sıradağ sisteminin içerisinde olup ortalama yüksekliği 1500 metredir. Ülkedeki en yüksek nokta Elburz sıradağları içerisinde yer alan Demavend Dağı (5671 m), en alçak seviyesi ise Hazar Gölü'dür (28 m). Kuzey yönünden Elburz dağları, güney yönünden ise Türkiye'deki Toros dağlarının uzantısı olan Zagros dağları ile çevrilen İran toprakları iç kesimlerde kapalı havzalar ve platolarla kaplıdır.¹

Yapılan araştırmalar sonucunda İran'ın Paleolitik Çağ'dan itibaren insanoğlunun yerleşimine sahne olduğunu anlaşılmıştır.² Özellikle Kuzeybatı İran tarihin bütün evrelerinde insanoğluna ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgedeki Hasanlu yerleşmesi Neolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar yerleşim görmesi dolayısı ile bu duruma somut bir örnektir.³ Ayrıca İran'ın çeşitli noktalarında Neolitik ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenen yerleşmeler de ortaya çıkarılmıştır. İran topraklarının maden yatakları açısından zengin oluşu özellikle Tunç Çağı'nda İran'ı bir hammadde merkezi durumuna getirmiştir.⁴ M.Ö. III-I. binyıllar arasındaki dönemde İran'ın güneybatısı ile Zagros dağlarının doğu ve batı yamaçlarında başta Elamlılar olmak üzere çeşitli halklar yaşam sürmüştür.⁵ M.Ö. VIII-III. yüzyıllar arasında Ön Asya tarihinde daha aktif bir rol oynayan İran'ın Anadolu ile ilişki kurduğu dönem ise M.Ö. VI-IV. yüzyıllar, yani diğer bir ifadeyle Pers Çağı'dır.⁶

Pers kavminin isminin geçtiği ilk tarihi belge Asur kralı III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) dönemine tarihlenen ve siyah obelisk olarak bilinen dikili taştır.⁷ M.Ö. II. binyılda yaşanan Hint-Ari göçü neticesinde Hazar Gölü'nün doğusundan dolaşarak İran coğrafyasına giren Persler, daha sonra Hazar Gölü'nün güneyine ve oradan da Urmiye Gölü'nün batısına yerleşmişlerdir. M.Ö. IX. yüzyılın sonlarından itibaren Asur ve İskitlerin saldırılarına maruz kalan İran'ın bu kadim halkı, bu saldırılar nedeniyle Zagros vadilerine inmişler ve buradan da Elam Krallığı'nın başkenti olan Susa'nın kuzeydoğusundaki

¹ Yavuz Günaşdı ve Oktay Özgül, "M.Ö. VI-IV. Yüzyıllar Arası Anadolu-Pers İlişkilerinin Bir Değerlendirilmesi", *Türkiz*, 2015, sy. 35, s. 105.

² Alparslan Ceylan ve Nezahat Ceylan, "İran Coğrafyasında Urartular", *Kafdağı*, 2016, sy. 1, s. 13.

³ Nezahat Ceylan, "Kuzeybatı İran'da Önemli Bir Yerleşme: Hasanlu", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, c. 5, sy. 9, s. 201-202.

⁴ A. Ceylan ve N. Ceylan, *a.g.m.*, s. 13.

⁵ Akın Bingöl ve İbrahim Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler", *Türkiz*, 2015, sy. 35, s. 31.

⁶ Günaşdı ve Özgül, *a.g.m.*, s. 105.

⁷ J. P. Mallory, *Hint-Avrupalıların İzinde*, çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi 2002, s. 62; Bingöl ve Üngör, *a.g.m.*, s. 32.

Anşan şehrine yerleşmişlerdir. Bu dönemde Persler, soydaşları olan Medlerin hâkimiyetinde yaşamışlardır.⁸ Fakat M.Ö. 550 yılında Pers kralı Büyük Kyros'un (M.Ö. 559-530) Med kralı Astyages (M.Ö. 585-550) ile yaptığı savaşı kazanıp Med başkenti Ekbatana'yı (Hemedan) ele geçirmesi neticesinde Persler üzerindeki Med hâkimiyeti son bulmuş ve Persler Büyük Kyros liderliğinde kendi imparatorluklarını kurmuşlardır.⁹

Med Krallığı'na son veren Büyük Kyros yönünü dönemin en güçlü krallıklarından birisi olan Lydia Krallığı'na çevirmiştir. Lydia Krallığı'nın hâkimiyetindeki Anadolu topraklarının Eski Doğu ve Eski Batı dünyası arasında ticareti sağlayan önemli yolları barındırması Büyük Kyros'u Lydia ile savaşmaya iten olası sebeplerden birisidir. Ayrıca Ege ve Akdeniz'e ulaşım buradaki liman kentlerinin ekonomik faaliyetlerini kendi kontrolü altına almak da Büyük Kyros'un muhtemel amaçları arasındadır.¹⁰ Öte yandan Lydia Krallığı'nın altın madeni bakımından zengin oluşu Büyük Kyros'un dikkatinden kaçmamış olmalıdır.¹¹ Anadolu'nun Pers hâkimiyetine geçişini incelemeye geçmeden önce Lydia Krallığı'nın bu dönemdeki siyasi durumundan kısaca bahsetmek konu bütünlüğünün sağlanması noktasında önemlidir.

Med Krallığı Ön Asya coğrafyasında güçlü bir konumda iken Lydia Krallığı'nın başında Alyattes (M.Ö. 612-560) vardır. Lydia kralı Alyattes ile çağdaşı olan Med kralı Kyaksares arasında süren savaşlar, M.Ö. 28 Mayıs 585'te yaşanan Güneş tutulmasını iki tarafın da tanrıların bir ikazı olarak yorumlayıp savaşı bitirmesi neticesinde bir barış antlaşmasıyla noktalanmıştır. Babilli Nabonidus ve Kilikalı Syennesis'in şahitlik yaptığı bu antlaşmaya göre, Halys (Kızılırmak) iki krallık arasında sınır kabul edilmiştir. Ayrıca bir dostluk bağı oluşturmak amacıyla Alyattes'in kızı Aryenis ile Kyaksares'in oğlu Astyages evlendirilmiştir. Alyattes'in ölümü üzerine Lydia Krallığı'nın başına oğlu Kroisos (M.Ö. 560-546) geçmiştir.¹²

⁸ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 2. Baskı, Konya: Kömen Yayınları 2011, s. 297-298; Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, 5. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 2010, s. 91; Bingöl ve Üngör, *a.g.m.*, s. 34.

⁹ Charles Freeman, *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı, Ankara: Dost

Kitabevi 2003, s. 90; Muzaffer Demir, "M.Ö. VI.-IV. Yüzyıllar Arasında Pers-Armenia İlişkileri ve Armenia Orontid Hanedanlığı", *Yeni Türkiye*, 2014(b), sy. 60, s. 192.

¹⁰ Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 2007(b) s. 53; Recep Yıldırım, *Uygarlık Tarihine Giriş*, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım 2004, s. 152; Bingöl ve Üngör, *a.g.m.*, s. 37.

¹¹ Engin Eroğlu, "Pers Kralı Büyük Kyros'un Siyasi ve İktisadi Politikaları", *History Studies*, 2016, c. 8, sy. 1, s. 42.

¹² Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi 1983, I. 74, 103; Muzaffer Demir, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014(a), s. 221-222; Briant, Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*, Winona Lake, Indiana:

Herodotos'a göre, Kroisos doğuştan Lydialıdır ve tahta geçtiğinde otuz beş yaşındadır.¹³ Mermnades sülalesinin beşinci ve son kralı olan Kroisos,¹⁴ M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında Ionia, Karia ve Aiolis bölgelerindeki kentleri hâkimiyet altına alıp haraca bağlayarak ülkesinin ve kendisinin geleceğini güvence altına almıştır.¹⁵ Böylelikle Kroisos hem siyasi ve ekonomik alandaki başarılarından hem de ülkesindeki altın madeni yataklarının varlığından dolayı zenginliği ile ünlenmişti. Altın madeni Lydia Krallığı'nda bol miktarda mevcuttu ve M.Ö. 7. yüzyılın başlarından itibaren değerli bir maden olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sikke basımında kullanılan altın, Tmolos Dağı'ndan (Bozdağ) doğup başkent Sardes'ten geçerek Hermos'a (Gediz Nehri) karışan Paktolos'un (Sart Çayı) çamurunda doğal olarak bulunan altından elde ediliyordu.¹⁶

Lydia Krallığı'nın bu zenginliği doğal olarak başkentine de yansımıştır. Günümüzde Manisa'nın Salihli ilçesinin Sart beldesi sınırları içerisinde bulunan Sardes, bereketli Gediz Ovası'ndaki Bozdağ'ın kuzey yamaçları üzerinde yer almaktadır. Ovadan yaklaşık üç yüz metre yukarıda kurulan şehrin o dönemde surlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Etrafındaki dik yamaçlar dolayısıyla ulaşmanın pek kolay olmadığı şehirde o dönemde görkemli bir kraliyet sarayı ile resmi yapıların var olduğu öngörülmektedir.¹⁷

Anlaşılabileceği gibi Lydia, özellikle ekonomik ve siyasi açıdan o dönemin en güçlü krallıklarından birisidir. Fakat Perslerin önemli bir güç haline gelmeleri Lydia Krallığı'nın sonunu getirecektir. Kroisos, ekonomik gücün de verdiği rahatlıkla ülkesini başarılı bir şekilde yönetmekteyken yakın komşusu Med Krallığı'nın Büyük Kyros tarafından yıkılması karşısında bir şaşkınlık ve tedirginlik yaşamıştır.¹⁸ Çünkü Anadolu topraklarının paylaşımı konusunda Medler ile yapılan anlaşma Büyük Kyros'un Med Krallığı'nı yıkmasıyla birlikte son bulmuştu ve Kroisos, Pers kralı Büyük Kyros'un bu anlaşmayı yenilemek gibi bir isteğinin olmayacağını görebiliyordu. Aslında bu durum Kroisos'u önce kaygılandırmış sonra ise umutlandırmıştır. Bilindiği gibi Kroisos ülkesinin

Eisenbrauns 2002, s. 34; Bahar, *a.g.e.*, s. 235-236; G. Buchanan Gray, "The Foundation and Extension of the Persian Empire", *Cambridge Ancient History*, 1926, c. 4, s. 9.

¹³ Herodotos, *a.g.e.*, I. 6, 26.

¹⁴ Nezir Başgelen, "Bin Tepelerin Zengin Kralları Lydialılar", *Seramik Türkiye*, 2005, sy. 10, s. 111.

¹⁵ Serap Özkan Kılıç, *Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 20.

¹⁶ Herodotos, *a.g.e.*, I. 93; Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2012, XIII. 4. 5; Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 3. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2008(c), s. 73; George E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev. İnci Delemen, İstanbul: Arion Yayınevi 1997, s. 242.

¹⁷ Nicholas D. Cahill, "Sardeis: Asya'nın Metropolü", *Arkeoatlas*, 2006(b), sy. 5, s. 107; Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 2003, s. 288.

¹⁸ Elspeth R. M. Dusinger, *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, First Published, Cambridge: Cambridge University Press 2003, s. 11.

sınırlarını doğuya doğru genişletmeyi amaçlamış fakat Medler buna engel olmuştu. Artık Medler olmadığına göre Kroisos şansını bu kez Perslere karşı deneyebilirdi. Ayrıca Büyük Kyros'u mağlup edip ortadan kaldırmak suretiyle kayını Astyages'in intikamını alabilirdi.¹⁹ Bu sebepler dolayısıyla Kroisos vakit kaybetmeden savaş hazırlıklarına girişti ve Anadolu'da önemli dönüm noktalarından birine sebep olacak olan Perslerle Lydialıların mücadelesi böylece başlamış oldu.

Nabonidus Kroniği'ne Göre Pers-Lydia Savaşı

Pers kralı Büyük Kyros ile Lydia kralı Kroisos arasında yaşanan savaşlar hakkındaki bilgiler antik yazarlar, arkeolojik veriler ve çivi yazılı belgeler aracılığıyla günümüze taşınmıştır. Yeni Babil kralı Nabonidus'un kroniğinde yer alan ve Nabonidus'un iktidarının dokuzuncu yılında yaşanan olayları anlatan paragrafa göre, M.Ö. 547/546 yılının Nisanu (Nisan) ayının beşinci gününde (6 Nisan) Nabonidus'un annesi, Sippar'ın yukarısında yer alan Euphrates (Fırat Nehri) kıyısındaki Dur-karashu'da ölmüştür. Bunun üzerine resmi yas ilan edilmiş ve Nabonidus ordusuyla beraber Simanu (Haziran) ayında üç gün boyunca yas tutmuştur. Ayrıca Akad'da da resmi yas ilan edilmiştir. Büyük Kyros, Nisanu ayında ordusunu toplayarak Ayaru (Mayıs) ayında Arbela'nın (Erbil) aşağısındaki Tigris'i (Dicle Nehri) geçerek Lu[dia] üzerine yürümüştür. Oranın kralını yenip servetini almış ve garnizonunu oraya yerleştirmiştir. Sonrasında ise kendisi de oraya yerleşmiştir.²⁰ Büyük Kyros'un sefer düzenlediği yerin isminin yer aldığı kronikteki kısım kırık olduğu için sefer düzenlenen yerin ismi açıkça okunamamaktadır. Ancak bilim insanlarının çoğu, gerek antik kaynakların gerekse arkeolojik verilerin verdiği bilgilere dayanarak bu yerin Lydia olduğunu savunmaktadırlar.²¹

Antik Yazarlara Göre Pers-Lydia Savaşı

Lydia Krallığı'nın Büyük Kyros tarafından ele geçirilişi antik yazarların eserlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Herodotos'un anlatımına göre Kroisos, Perslere karşı savaş açıp açmamak konusunda kararsız kalmış ve bu konuyu Yunanistan ve Lydia'daki o dönemin ünlü kehanet merkezlerine danışmaya karar vermiştir. Ancak önce onların bu konuda güvenilir bilgi verip vermeyeceklerinden emin olmak için kehanet konusunda ne kadar

¹⁹ Amelie Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330.*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2009(a), s. 369-370; M. A. Dandamayev, "Media and Achaemenid Iran", ed. János Harmatta, *History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*, Paris: UNESCO Publishing 1996, s. 40; Demir(a), *a.g.e.*, s.249-250.

²⁰ Amelie Kuhrt, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Reprinted, New York: Routledge 2008(b), s. 50; Briant, *a.g.e.*, s. 34

²¹ Nicholas D. Cahill, "Sardeis'te Pers Tahribi", ed. Nicholas D. Cahill, *Lidyahlar ve Dünyaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2010(a), s. 348; Kuhrt(a), *a.g.e.*, s. 369; Sevgi Sarıkaya, "Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihisi Büyük Kyros", *Mediterranean Journal of Humanities* 2011(b), sy. 1, s. 203.

başarılıdırlar bunu anlamak istemiştir. Çeşitli kehanet merkezlerine adamlarını yollayıp vardıkları yerlerdeki kâhinlere “Lydialıların kralı Kroisos şuanda ne yapıyor?” diye sormalarını istemiştir. Kroisos bu suretle kehanet merkezlerinden hangisi bu soruya doğru cevap verirse konuyu ona danışmayı planlamıştır. Kroisos’un adamları kehanet merkezlerinden aldıkları cevaplarla Lydia’ya dönmüşlerdir. Kroisos getirilen cevapları okuyup en doğru cevabın Delphoi kâhini Pythia’nın verdiği cevap olduğunu görmüştür. Artık kehanet konusunda en yetkin yerin Delphoi olduğu konusunda kesin kararını veren Kroisos, Delphoi’deki tapınağın sahibi tanrı Apollon’a yaranmak için çok değerli armağanlar ve kurbanlar hazırlayıp adamlarına bunları Delphoi’ye götürmelerini emretmiştir. Ayrıca bu sunuları Delphoi’ye ulaştırdıklarında kâhin Pythia’ya, Perslerle savaşmasının mı yoksa savaşmamasının mı kendisi için doğru bir karar olduğunu sormalarını istemiştir. Kroisos’un adamları sunuları ve Kroisos’un sorusunu Delphoi’ye ulaştırmışlardır. Pythia, Kroisos’un sorusuna cevap olarak eğer Perslerle savaşarsa büyük bir imparatorluğu yıkacağını ve Yunanlıların en güçlüleriyle dostluk kurma ihtiyacı duyacağını söylemiştir.²²

Kroisos, Pythia’nın verdiği bu cevaba çok sevinerek Büyük Kyros’a karşı başarılı olacağından emin olmuştur. Ayrıca bu sevindirici haber için Delphoi halkına bir miktar altın dağıtmıştır. Sonrasında ise Pythia’ya üçüncü kez bir konuda daha yorumunu sormuştur. Bu seferki soru saltanatının uzun olup olmayacağı hakkındadır. Pythia bu kez üstü kapalı bir yanıt vermiştir. Kroisos, Pythia’nın yanıtını krallığının uzun ömürlü olacağı şeklinde değerlendirmiş fakat aslında Pythia’nın cevabını yanlış anlamıştır. Bunun yanı sıra Pythia’nın daha önceki cevabına uyararak Lakedaimonlular’la bir dostluk anlaşması yapmıştır. Böylelikle Kroisos, Büyük Kyros’u yenmek üzere Kappadokia’ya doğru sefere çıkmıştır. Sefer esnasında bilgeliği ile tanınan bir Lydialı, Kroisos’a çıkacağı bu seferin doğru bir karar olmadığını söyleyip onu uyarmış ancak Kroisos bu uyarıyı dikkate almamıştır. Kroisos Kappadokia bölgesine ulaşır Halys kıyısına vardığı zaman askerlerini nehrin karşı kıyısına geçirmek için bir çare aramıştır. Herodotos’un Yunanistan’daki yaygın bir söylentiye dayanarak verdiği bilgiye göre, Kroisos ırmağı aşmanın yöntemini Miletoslu Tales’ten öğrenmiştir. Tales’ten aldığı bilgiler neticesinde Kroisos, ırmağın yakınına derin bir hendek kazdırmış ve ırmak suyunun hendeğin bir tarafından girip diğer tarafından yine eski yatağına dönmesini sağlayarak ırmağın su seviyesini düşürmüştür. İrmaktaki su seviyesinin azalmasıyla birlikte askerler karşı kıyıya geçmeye başlamışlardır.²³

²² Herodotos, *a.g.e.*, I. 46-53.

²³ Herodotos, *a.g.e.*, I. 54-75.

Kroisos, ordusuyla beraber ırmağı aşmış biraz ilerledikten sonra Kappadokia'da bölgenin en korunaklı yeri olan Pteria'ya (Kerkenes Dağı) varmıştır ve Büyük Kyros ile karşılaşmadan önce burada konaklamaya karar vermiştir. Ayrıca Yunanlıların "Beyaz Suriyeliler" olarak isimlendirdikleri Kappadokialıların şehirlerini yağmalayarak tüm yerleşim yerlerini ele geçirmiştir. Bu durum karşısında daha fazla dayanamayan Kappadokialılar başka yerlere göç etmişlerdir. Kroisos kendisine doğru yaklaşırken Büyük Kyros da harekete geçmiş ve savaşa girmeden önce İonialılara elçiler göndererek onları Kroisos'a karşı ayaklandırmayı denemiştir. Fakat İonialıları ikna etmeyi başaramamıştır. Bir süre sonra Büyük Kyros Pteria'ya ulaşarak Kroisos'un ordusunun karşısında konaklamıştır. İki taraf arasında gündüz vakti boyunca şiddetli bir savaş yaşanmış ve iki taraf da çok asker kaybetmiştir. Havanın karamasıyla beraber savaşa ara verilmiş ve bu ilk savaşta iki taraf da galip gelememiştir. İlk savaşın sonunda Kroisos asker bakımından sayıca az olduğu için savaş sırasında Büyük Kyros'a karşı zayıf kaldığını düşünüp kendi kendine kızmıştır. Sabah olup da Büyük Kyros'un kendisine saldırmadığını gördüğünde ise Sardes'e geri dönmeye karar vermiştir. Bu kararı vermesinde yardım bulma ihtiyacı da etkili olmuştur. Sardes'e döndüğünde Mısırlılar ile Babillilerden destek istemiştir. Lakedaimonlulara da haber göndererek savaş hazırlıkları yapmalarını söylemiştir. Ayrıca müttefiklerinden dört ay sonra Sardes'te toplanmalarını istemiştir. Bunların yanı sıra Büyük Kyros'un kendisini takip edip Sardes'e saldıracağına ihtimal vermeyerek ordusundaki paralı askerleri terhis etmiştir. Bu planları gerçekleştirdiğinde müttefiklerinden gelen destekle daha güçlü bir hale gelip ilkbaharda Perslere tekrar saldırmayı düşünmüştür.²⁴

Lydia'da bu olaylar yaşanırken Büyük Kyros, Kroisos'un geri çekildiğini fark edip onun Sardes'e vardığında ordusunun bir bölümünü terhis edeceğini tahmin etmiştir. Bu yüzden Kroisos ordusunu yeniden toplamadan önce Sardes'e saldırmanın doğru bir karar olduğunu düşünmüş ve vakit kaybetmeden Sardes'e doğru hareket etmiştir. Kroisos'un, Büyük Kyros'un Sardes'e geldiğini görene kadar bu durumdan haberi olmamıştır. Baskına uğramış bir vaziyette güçlü piyade ve süvarileri ile ünlü olan ordusunu derhal savaşa sokmuştur. İki ordu Sardes'in önündeki geniş ovada karşı karşıya gelmiştir. Büyük Kyros, Lydia ordusunu karşısında görünce ordunun önemli bir gücünü oluşturan süvarilerden biraz kaygılanmış ve Medli Harpagos'un uyarısıyla bazı tedbirler almıştır. Ordusunun erzak ve benzeri ihtiyaçlarını taşımak için kullanılan develerin hepsini bir araya toplamıştır. Develerin üzerlerindeki yükleri indirterek süvari askerlerine develere binmelerini emretmiştir. Süvariler develere binince onlara emrini duyduklarında

²⁴ Herodotos, *a.g.e.*, I. 72-77.

Kroisos'un süvarilerine karşı saldırılarını söylemiştir. Ordusunun geri kalanını ise bunların arkasına yerleştirmiştir. Büyük Kyros'un develerden bu şekilde yararlanmak istemesinin sebebi atların develerden korkmalarıdır. Bu şekilde Büyük Kyros, Lydia ordusundaki süvarileri etkisiz kılmayı planlamıştır. Herkes yerini aldıktan sonra Büyük Kyros, ordusuna Kroisos hariç karşı koyan tüm Lydialıların öldürülmesini emretmiştir. Bir süre sonra savaş başlamış ve Perslerin develerini gören Lydialı süvarilerin atları huysuzlanarak kaçmaya başlamışlardır. Bu durum karşısında Lydialı süvariler atlarından inerek yaya olarak savaşmışlardır. İki ordu da ağır kayıplar vermiştir. Sonunda Lydialılar güçlü Pers ordusuna karşı daha fazla direnemeyerek başkent Sardes'e çekilmişler ve Persler Sardes'i kuşatma altına almışlardır.²⁵

Pers ordusunun kuşatmayı kaldırmayacağını anlayan Kroisos müttefiklerine yeni haberciler göndererek en kısa süre içerisinde yardıma gelmelerini istemiştir. Bu olaylar yaşanırken Spartalıların Sardes elçisi Spartalılara giderek kuşatılmış olan Kroisos'un yardımına koşmalarını istemiştir. Bu isteği kabul eden Spartalılar yola çıkmak için hazırlık yaparlarken Sardes'in düştüğünü ve Kroisos'un canlı olarak Perslerin eline geçtiğini haber almışlardır. Yine Herodotos'un kuşatma hakkında anlatımına göre, kuşatmanın on dördüncü gününde Büyük Kyros, ordusuna Lydia siperlerini ilk aşmayı başarıya ödül vereceğini söylemiştir. Bunu duyan askerler siperleri aşmak için çabalamış ve bunu ilk olarak Hyroiades isminde birisi başarmıştır. Şehrin akropolis kısmı daha korunaklı ve tırmanması zor olduğu için Lydialılar buradan şehre girmenin mümkün olmadığını düşünmüşlerdir. Ancak Hyroiades, bir yolunu bulup akropolisin köşesinden içeri girmeyi başarmıştır. Onun içeri girmesinin ardından diğer Pers askerleri de onun girdiği yerden içeri girmişlerdir. Böylelikle Sardes ele geçirilmiş ve yağmalanmıştır. Sardes'in düştüğü gün Kroisos'u tanımayan Pers askerleri onu öldürmek için üzerine doğru yürümüşlerdir. Krallığının ele geçirilişinin üzüntü ve korkusu içindeki Kroisos artık kendi hayatından vazgeçmiş bir durumda Pers askerlerinin bu girişimini önemsememiştir. Bu sırada Kroisos'un konuşamayan oğlu babasının bu zor durumunu fark etmiştir. Babasının öldürüleceğinden acı ve korku duyması sebebiyle tutuk dili o anda çözülmüş ve "Kroisos'u öldürme!" diye bağirmiştir.²⁶

Böylelikle Persler, başkent Sardes'i ve Kroisos'u on dört yıllık bir saltanatın sonunda on dört günlük bir kuşatmayla ele geçirmişlerdir. Esir alınan Kroisos, Büyük Kyros'un yanına götürülmüştür. Büyük Kyros boş bir alana odun yığıdırıp zincirlere vurulmuş haldeki Kroisos'u bu odun yığını üzerine çıkarttırmıştır. Odun yığını etrafına da on dört tane Lydialı çocuğun

²⁵ Herodotos, *a.g.e.*, I. 79-80.

²⁶ Herodotos, *a.g.e.*, I. 81-85.

dizilmesini istemiştir. Odun yığınının ortasında sonunun ne olacağını düşünen Kroisos'un aklına Solon gelmiş ve üç defa "Solon!" diye haykırmıştır. Bunun üzerine Büyük Kyros, askerlerinden Kroisos'a kimi çağırdığını sormalarını istemiştir. Askerler Kroisos'a sorduklarında Solon'dan övgülerle bahsetmiştir. Bu konuşmalar esnasında odun yığını ateşe verilmiştir. Kroisos'un diri diri yanacağını bir kez daha gözden geçiren Büyük Kyros, Kroisos ve onun yanındaki çocuklara acıyarak askerlerine onları odun yığını üzerinden indirmelerini emretmiştir. Askerler Büyük Kyros'un emri üzerine ateşi söndürüp Kroisos ve onun yanındaki Lydialı çocukları kurtarmak istemişler ama ateşi bir türlü söndürememişlerdir. Bunu gören Kroisos, tanrı Apollon'a kendisini bu zor durumdan kurtarması için yalvarmıştır. Kroisos'un duaları kabul olmuş ve aniden başlayan bir yağmur, ateşi söndürmüştür. Bu mucizevi olayı gören Büyük Kyros, Kroisos'un tanrılar tarafından değer verilen bir insan olduğunu düşünüp Kroisos'a kendisiyle savaşmasını kimin söylediğini sormuştur. O da bunu Yunanlıların tanrısından öğrendiğini söylemiştir. Ardından Büyük Kyros, Kroisos'un bağlarını çözüp onu yanına oturtmuştur. Kroisos düşüncelere dalmış bir haldeyken Büyük Kyros'un askerlerinin Sardes'i yağmaladığını görüp Büyük Kyros'a: "askerlerin ne yapıyorlar?" diye sormuştur. O da: "senin şehrinin yağmalanıyorlar" cevabını vermiştir. Kroisos ise yağmalanan şehrin ve malların artık kendisinin olmadığını, yağmalananların Büyük Kyros'a ait olduğunu belirtmiştir. Kroisos'un bu cevabı karşısında Büyük Kyros kaygılanmıştır. Kroisos konuşmasını sürdürerek Büyük Kyros'a hazineyi yağmalayan Perslerin zenginlik kazanacağını ve zamanı geldiğinde kendisine rakip olacaklarını söylemiştir. Bunu önlemek için ise hazine şehirden çıkarılırken hazinenin bir kısmının tanrı Zeus'a bağışlamasını, böylece hazinenin tamamının askerlerin eline geçmesini engelleyebileceğini ifade etmiştir.²⁷

Kroisos'un bu fikirlerini çok beğenen Büyük Kyros, Kroisos'a kendisinden ne isteği varsa dilemesini söylemiştir. Kroisos Perslerle savaşmasını isteyerek kendisini aldatan Yunan tanrısına elindeki zincirleri sunarak neden kendisini kandırdığını sormayı dilemiş ve Perslerle savaşması konusundaki bütün kehanetleri Büyük Kyros'a anlatmıştır. Büyük Kyros, Kroisos'un bu isteğini kabul etmiştir. Bunun üzerine Kroisos, elindeki zincirleri birkaç Lydialıya vererek Delphoi'ye götürmelerini ve oradaki kâhin aracılığıyla tanrıya, kendisini neden yanlışla düşürdüğünü sormalarını istemiştir. Lydialılar Delphoi'ye vardıklarında Kroisos'un isteklerini yerine getirmişlerdir. Delphoi kâhini Pythia, Kroisos'un iktidarını kaybetmesinin kendi hatalarından kaynaklandığını söylemiştir. Lydialılar kâhin Pythia'nın cevabını Kroisos'a götürmüşler ve böylelikle Kroisos hatanın kendisinde olduğunu anlamıştır.

²⁷ Herodotos, *a.g.e.*, I. 86-89.

Lydialıların Pers egemenliğine girmesinden sonra İonialılar ve Aioliyalılar, Büyük Kyros'a elçiler göndererek daha önce Kroisos'a nasıl bağlıysalar kendisinin hâkimiyetini de aynı şartlarda tanımaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Ancak Büyük Kyros Sardes'i ele geçirmeden önce haber göndererek Kroisos'a olan bağlılıklarından vazgeçmelerini istemesine olumsuz yanıt verdikleri için Miletoslular haricinde onlara Lydialılarla aynı hakları tanımamıştır. Bu gelişme üzerine Miletos'un (Milet) haricindeki bütün İonia şehirleri kalelerine saklanıp Spartalılar'a elçiler yollayarak onlardan yardım istemişlerdir. Yine Herodotos'un verdiği bilgilere göre, Büyük Kyros'tan korkmayanlar Miletoslular ve adalarda yaşayan halklardır. Çünkü Fenikeliler daha Pers egemenliğine girmemişlerdir. Persler kendi gemileri olmadığı için şimdilik adalara sefer yapamaz durumdadırlar.²⁸

İonia ve Aiolia kentlerinin elçileri Sparta'ya vardıklarında yardım dileğinde bulunmuşlar ama Lakedaimonlular buna olumlu yanıt vermemişlerdir. Bunun üzerine elçiler geri dönmüşlerdir. Yardım isteğine olumlu yanıt vermemelerine rağmen Lakedaimonlular elçilerin peşlerinden bir grup göndererek Persler ile İonialılar arasında neler yaşanacağını öğrenmek istemişlerdir. Bu gözlemciler Phokaia'ya (Foça) vardıklarında içlerinden birini elçi seçip Büyük Kyros'a herhangi bir Yunan şehrini yıkmamasını, böyle bir şey olursa seyirci kalmayacaklarını iletmişlerdir. Büyük Kyros bu haber üzerine yanındaki Yunanlılardan Lakedaimonlular hakkında bilgi almış ve Lakedaimonluların tehditlerini umursamamıştır. Ardından Sardes'in idaresini Tabalos isminde bir Persliye emanet etmiştir. Sonra ise Kroisos'un hazinesi ve bir kısım Lydialı esiri Ekbatana'ya getirmesi için Paktyas adında bir Lydialıyı görevlendirerek Kroisos'u yanına alıp Ekbatana'ya dönmek üzere yola çıkmıştır. Kroisos uzun zaman Büyük Kyros'un yanında saygın bir şekilde yaşamıştır. Öyle ki, Büyük Kyros Massagetlere karşı seferden dönene kadar imparatorluğun idaresini oğluna bırakmış ve oğlunu Kroisos'a iyi davranması konusunda öğütlemiştir. Ekbatana'ya doğru içi rahat şekilde yoluna devam eden Büyük Kyros, İonialılarla mücadele etmeleri için birkaç generalini Lydia'da bırakmayı uygun görmüştür.²⁹

Büyük Kyros ordusunu alıp Sardes'ten uzaklaşınca Paktyas, Lydialıları Tabalos ve Büyük Kyros'a karşı ayaklandırmıştır. Büyük Kyros'un kendisine emanet ettiği Sardes hazinesinden güç alarak deniz kıyısında yaşayan halklardan paralı askerler toplamıştır. Ardından topladığı bu askerlerle beraber Sardes'e gelerek şehri kuşatmıştır. Büyük Kyros, Paktyas'ın ihanetini Ekbatana'ya dönüş yolunda öğrenmiştir. Bu olay hakkındaki düşüncelerini Kroisos'la paylaşıp onun da fikrini almıştır. Kroisos, Büyük Kyros'a Lydialıların

²⁸ Herodotos, *a.g.e.*, I. 90-143.

²⁹ Herodotos, *a.g.e.*, I. 152-208.

ayaklanmalarını önlemek için onların silah taşımalarını yasaklamasını, giyim şekillerini değiştirmesini ve onlardan çocuklarına müzikle ve ticaretle ilgili bilgiler öğretmelerini istemesini söyler. Kroisos'un bu söylediklerini doğru bulan Büyük Kyros, Med soyundan gelen Mazares isimindeki bir komutanını yanına çağırılmış ve Kroisos'un söyledikleri kapsamındaki emirlerini Lydialılara iletmesini söylemiştir. Ayrıca Sardes'e karşı savaşmak için Lydialılarla birleşmiş olan halkların köleleştirilmesini ve Paktyas'ın yakalanarak kendisine getirilmesini istemiştir. Büyük Kyros bu emirleri verdikten sonra yoluna devam etmiştir. Paktyas, Pers ordusunun üzerine doğru geldiğini öğrenince korkarak Kyme'ye (Aliğa) kaçmıştır. Büyük Kyros'un görevlendirdiği Mazares, Pers ordusunun bir kısmını yanına alıp Sardes'e vardığında şehirde Paktyas'la birlik olanlardan kimsenin olmadığını görmüştür. Ardından Büyük Kyros'un Lydialılar hakkındaki emirlerini uygulamış ve Lydialıların yaşam şekilleri Büyük Kyros'un emirleri dâhilinde değiştirilmeye başlanmıştır. Mazares, Paktyas'ın Kyme'ye kaçtığını öğrenerek Paktyas'ı teslim etmeleri için Kymelilere haber göndermiştir. Kymeliler bu durumu tanrılarına danışmışlardır. Tanrılar, Paktyas'ı Mazares'e teslim etmelerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Kymeliler Paktyas'ı teslim etmeye hazırlanırken içlerinden Aristodikos adlı birisi bu duruma engel olmuş ve Paktyas'ı teslim etme hususunu tanrılara tekrar sormaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Kymeliler tanrılara konuyu tekrar sormuşlardır ve tanrılardan yine aynı cevabı almışlardır.³⁰

Bu gelişmeler üzerine Kymeliler, Paktyas'ı teslim edip etme konusunda kararsız kalarak onu Mytilene'ye (Lesbos/Midilli) sürmüşlerdir. Mazares, Mytilenelilere yüklü bir miktar fidye teklif ederek onlardan Paktyas'ı teslim etmelerini istemiştir. Mytilenelilerin Paktyas'ı bırakmaya sıcak baktığını anlayan Kymeliler, Lesbos'a bir gemi göndermişler ve Paktyas'ı alıp Khios'a (Sakız Adası) götürmüşlerdir. Khioslular da onu bir süre sakladıktan sonra Mysia'ya (Balıkesir ve çevresi) ait bir toprak parçası olan Atarneus'a sahip olmak koşuluyla Perslere teslim etmişlerdir. Paktyas'ı teslim alan Persler onu Büyük Kyros'un huzuruna çıkarmak için gözaltında tutmuşlardır. Bu yaşananların ardından Mazares, Paktyas'ın Sardes'i kuşatmasına yardım eden halklara karşı sefere çıkmıştır. Emrindeki Pers ordusuyla beraber Menderes Ovası'nı baştanbaşa geçmiş, Magnesia (Germencik) dâhil her yeri yağmalamış ve Prienelileri köleleştirmiştir. Bu faaliyetlerinin ardından ise hastalanarak ölmüştür. Mazares'in ölümü üzerine Büyük Kyros, Pers ordusunun başına Harpagos isminde Med kökenli bir komutanını atamıştır. Harpagos, Büyük Kyros'un Med kralı Astyages'i yenmesi için el altından çaba göstermiş olan kişidir. Harpagos, Pers ordusunun başına geçince ilk olarak Ionia'ya sefer

³⁰ Herodotos, *a.g.e.*, I. 154-159.

düzenlemiştir. Bu bölgedeki birçok şehri Pers hâkimiyeti altına almıştır. İlk saldırısını Phokaia'ya düzenleyerek şehri kuşatmıştır. Phokaialılara haber göndererek savunma duvarlarından birini yıkıp şehirlerinden bir yapıyı Büyük Kyros'a verirlerse kendilerinden başka bir şey talep etmeyeceğini bildirmiştir. Phokaialılar bu seçeneği düşünmek için bir günlük süre istemişlerdir. Harpagos onların bu isteklerini kabul etmiştir. Harpagos, bu süre içerisinde kuşatmayı kaldırıp ordusunu uzakta tuttuğu için Phokaialılar bu durumu şehirlerini terk edip kaçmak için bir fırsat olarak görmüşler ve bütün her şeylerini gemiye yükleyerek Khios'a doğru yola çıkmışlardır. Phokaialılara verdiği süre dolan Harpagos şehre girince şehirde hiç kimsenin kalmadığını görmüştür.³¹

Phokaialılar kendi şehirlerinden ayrıldıktan sonra Oinussa denilen adaları Khioslulardan satın almak istemişler ancak Khioslular bunu kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine yirmi yıl önce üzerine Alaia isminde bir şehir kurdukları Kyrnos'a gitmeye karar vermişlerdir. Kyrnos'a gitmeden ise terk ettikleri memleketleri Phokaia'ya uğramışlardır. Phokaia'ya vardıklarında Harpagos'un şehre bir koruma birliği bıraktığını görmüşler ve bu birliğin tamamını kılıçtan geçirerek Perslerden intikam almışlardır. Ardından Kyrnos'a doğru yollarına devam etmişlerdir. Phokaialıların çekip gitmelerinden sonra Harpagos, Teosluların üzerine yürüyüp onların şehrini de ele geçirmiştir. Canlarını zor kurtaran Teoslular gemilerine binerek Trakya'ya kaçmışlardır. Miletos haricindeki diğer Ionia halkları da Harpagos'a karşı mücadele vermişler ancak Harpagos kimisini zor bir şekilde kimisini ise kolaylıkla ele geçirmeyi başarmıştır. Miletoslular daha önceden Büyük Kyros'a bağlılıklarını bildirdikleri için Harpagos'la savaşmak durumunda kalmamışlardır. Harpagos'un anakaradaki Ionialılara boyun eğdirmesinden sonra adalarda yaşayan Ionialılar da Harpagos ve ordusundan korkarak Büyük Kyros'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Ionia'yı Pers egemenliği altına alan Harpagos, bu defa Karialılar, Kaunoslular ve Lykialılar üzerine hareket etmiştir. Ayrıca Ionialıları ve Aiolialıları da yanında götürmüştür. Harpagos önce Karialılara saldırmış ve onları hâkimiyet altına alarak köleleştirmiştir. Ardından bir Lakedaimon kolonisi olan ve küçük bir toprak parçası dışında tamamen denizle çevrili bulunan Knidos'un (Datça) üzerine yürümüştür. Harpagos'un kendilerine doğru geldiğini öğrenen Knidoslular, karayla tek bağlantıları olan dar bir toprak parçasını kazarak şehirlerini bir ada haline getirmek ve böylelikle Harpagos'un kendilerine ulaşmasını engellemek istemişlerdir. Bu plan dâhilinde vakit kaybetmeden bahsedilen yeri kazmaya başlamışlardır. Ancak bu çalışma esnasında işçilerin vücutlarında yaralar ortaya çıkmıştır. Knidoslular bu durumu Delphoi'ye elçiler gönderip danışmışlardır. Delphoi kâhini Pythia, Zeus'un o toprak parçasının kazılmasını istemediğini söylemiştir.

³¹ Herodotos, *a.g.e.*, I. 160-164.

Bunun üzerine Knidoslular başladıkları işi bırakıp Harpagos'a teslim olmuşlardır.³²

Harpagos Knidos'un ardından Pedaseslileri karşı harekete geçmiştir. Harpagos'a karşı bir süre direnen Pedasesliler güçlü Pers ordusuna karşı daha fazla dayanamayıp teslim olmuşlardır. Pedasesliler üzerinde de hâkimiyet kuran Harpagos Lykialılara doğru sefere çıkmıştır. Pers ordusu Ksanthos'a (Kınık/Eşen) varınca iki taraf arasında savaş başlamıştır. Ksanthoslular çok büyük bir direniş göstermişlerdir. Ailelerini ve hazinelerini kaleye yerleştiren Ksanthoslular onların Perslerin eline geçmesini engellemek için savaşın sonlarına doğru kaleyi ateşe verip kahramanca savaşmaya devam etmişlerdir. İşte bu şekilde kimisi kaledeki yangın dolayısıyla kimisi ise savaşarak ölmüşlerdir. Harpagos böylelikle Lykia'yı da ele geçirmiştir. Lykia'nın ardından Kaunos'a (Dalyan) saldıran Harpagos orayı da Lykia'ya benzer şekilde almayı başarmıştır. Böylelikle Harpagos Anadolu'daki birçok halkı Pers egemenliği altına almıştır.³³

Konumuzla ilgili bilgiler veren diğer bir antik yazar Ksenophon'dur. Onun verdiği bilgiler diğer antik yazarların eserlerinde ve çivi yazılı belgelerde geçen bilgilerden önemli farklılıklar göstermektedir. Ksenophon'na göre, Medlerin evlilik antlaşması dolayısıyla Persleri yanlarına çekerek önemli bir güce ulaşmaları Anadolu'daki halklar için tehlike oluşturmuştur. Bu durumdan endişelenen Asur kralı, Medlerle yapacağı savaş için Lydia, Kappadokia, Büyük Phrygia, Hellespontos Phrygia'sı, Paphlagonia, Hindistan, Karia ve Kilikia'ya elçiler göndererek onlardan yardım istemiştir. Karia, Kilikia ve Paphlagonialılar Asur kralının bu isteğine olumlu yanıt vermemişlerdir. Lydia kralı Kroisos, Büyük Phrygia kralı Artakamas, Kappadokia kralı Aribaios, Arabistan kralı Aragdos ve Hellespontos Phrygia'sından Gabaidos'un komutasındaki birlikler ise, Asur kralına destek olmak için Kaystros (Küçük Menderes) Ovası'na doğru yola çıkmışlardır.³⁴

Bu ovada gerçekleştirilen savaşta Asur kralı bozguna uğrayıp ölmüştür. Bu sırada Asurluların müttefiklerinin karşı saldırılarıyla Med ordusu geri çekilmiştir. Ertesi gün savaş yeniden başlamıştır. Büyük Kyros'un ani bir saldırısı sonucu Kappadokialılar ve Araplar büyük kayıplar verirken; Lydia kralı Kroisos, Hellespontos Phrygia'sının komutanı Gabaidos ve Phrygia kralı herhangi bir kayıp vermemişlerdir. Bir süre sonra Asur'un müttefikleri Kroisos'u birleşik orduların komutanı olarak görevlendirerek asker toplamaya başlamışlardır. Sardes önlerinde yapılan ikinci bir mücadelede Kroisos

³² Herodotos, *a.g.e.*, I. 165-174.

³³ Herodotos, *a.g.e.*, I. 175-177.

³⁴ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Alfa Yayınları 2007, I. 5; Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 201.

önderliğindeki müttefik ordusu tekrar mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetin ardından müttefik halklar şehirlerine kaçarlarırken Kroisos da Lydia'ya çekilerek Sardes'i daha korunaklı bir hale getirmiştir. Ancak Lydia'da yaşayan bir Perslinin akropolise giden gizli yolu Büyük Kyros'a göstermesiyle Sardes ele geçirilmiştir.³⁵

Büyük Kyros, Sardes'i ele geçirdikten sonra ordusunun bir kısmını Lydia'da bırakarak hem Sardes hazinesini hem de diğer seferlerine götürüp fikirlerinden yararlanmak ve el altında tutmak için Kroisos'u yanına alarak Babil'e doğru yola çıkmıştır. Yola çıkmadan önce ise geride bıraktığı ordusunun komutasına Harpagos, Hystaspas ve Adusios'u getirmiştir. Bu sırada bir iç karışıklık yaşayan Karialılar Büyük Kyros'tan yardım istemişlerdir. Büyük Kyros, Adusios liderliğindeki bir orduyu Karia'ya göndermiştir. Kilikia ve Kyprios (Kıbrıs) da bu sefere gönüllü olarak katılmışlardır. Adusios, Karialılar arasındaki sorunu kısa sürede çözmüştür. Ardından bölgede garnizonlar kurup bir miktar asker bırakarak Büyük Kyros'un yanına geri dönmüştür. Karialılar bu başarısından ötürü Büyük Kyros'tan Adusios'u kendilerine satrap olarak atamasını istemişlerdir. Bu yaşananların ardından Pers ordularına karşı koyamayan Hellespontos Phrygia'sındaki kıyı şehirlerinde yaşayan halklar, Pers ordularına çeşitli hediyeler sunmak suretiyle Pers egemenliğine boyun eğmişlerdir. Phrygia kralı ise Perslerle bir süre savaşmış ancak Hystaspas liderliğindeki orduyla baş edemeyip teslim olmuştur.³⁶

Sardes'in düşüşüyle ilgili bir diğer hikâye de Ktesias'a aittir. Ktesias'a göre Büyük Kyros, başarılı komutanı Oebaras'ı ve İskit soyundan gelen Amorges'i yanına alarak büyük bir orduyla Sardes'e doğru hareket etmiştir. Oebaras, Sardes'in kuşatılması esnasında Lydialılara karşı bir hile düşünmüş ve Büyük Kyros'un onayıyla hilesini uygulamaya başlamıştır. Oebaras'ın planı doğrultusunda önce aynı boyda ve tahtadan yapılmış iskeleler inşa edilmiştir. Ardından bu iskelelerin üzerine yine tahtadan yapılmış insan heykelleri yerleştirilmiştir. Sonrasında heykellere tıpkı Pers askerleri gibi elbiseler giydirilmiş ve heykellerin üzerleri savaş teçhizatıyla donatılmıştır. Tüm bu hazırlıklar bittiğinde ise üzerinde sahte Pers askerleri bulunan iskeleler Sardes'in surlarının dibine yerleştirilmiştir. Sabah olunca Büyük Kyros, Lydialıların surların dibine kurulmuş olan iskeleleri fark etmemeleri için saldırıya iskelelerin uzağındaki bir taraftan başlamıştır. Çatışmanın şiddetlendiği bir anda iskelelerin üzerindeki sahte Pers askerleri hareket ettirilmiştir. Lydialılar bu hileyi fark etmeyerek surlardakilerin gerçek Pers askerleri olduklarını zannetmişlerdir. Her taraftan kuşatıldıklarını düşünüp bir çarelerinin olmadığına karar vererek Sardes'in kapılarını Perslere açmışlardır.

³⁵ Ksenophon, *a.g.e.*, IV. 1-2; VI. 2; VII. 1-2; Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 201-202.

³⁶ Ksenophon, *a.g.e.*, VII. 2, 4; Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 203-204.

Böylece Sardes Perslerin eline geçmiştir.³⁷ Sardes'in kuşatılma anında yaşanan olaylardan antik yazarlar Polyainos ve Frontinus da bahsetmektedir ve onların verdiği bilgiler, Ktesias'ın anlatımıyla büyük oranda benzerlik taşımaktadır.³⁸ Dolayısıyla Polyainos ve Frontinus'un anlatımlarını burada tekrar etmeye ihtiyaç yoktur.

Yine Ktesias'ın verdiği bilgilere göre, Sardes ele geçirildikten sonra Kroisos, Apollon Tapınağı'na kaçmış ama Büyük Kyros'a yakalanmaktan kurtulamamıştır. Büyük Kyros, Kroisos'u yakaladıktan sonra Apollon Tapınağı'na girilmesini yasaklayarak Kroisos'u gözaltında tutması için Oebaras'ı görevlendirmiştir. Kroisos, kısa bir süre tutsak kaldıktan sonra Lydialı esirlerden yardım alarak tekrar kaçmıştır. Fakat bu kaçıışı da çok sürmemiş ve yakalanarak tekrar Büyük Kyros'a teslim edilmiştir. Büyük Kyros, Kroisos'un kaçmasına yardım edenleri ölümle cezalandırmıştır. Kroisos'un ise daha sıkı güvenlik önlemleriyle korunmasını emretmiştir. Kroisos çaresiz bir şekilde sonunu beklerken hiç beklenmedik bir anda şiddetli bir gök gürültüsüyle birlikte şimşek çakmıştır. Büyük Kyros, bu doğa olayını Kroisos'un özgür bırakılması için tanrıların bir uyarısı olarak yorumlayıp Kroisos'u serbest bırakmış ve ona saygı duymaya başlamıştır. Sonrasında ise Kroisos'a Ekbatana yakınında yer alan içerisinde beş bin süvari, on bin piyade ve diğer silahlı unsurların bulunduğu Barene şehrini vermiştir.³⁹

Polyainos'un Sardes'in ele geçirilişine dair diğer bir anlatısına göre, Kroisos Kappadokia'da Büyük Kyros'a yenilmesinin ardından geri çekilmeye karar vermiş ve Büyük Kyros'un kendisini takip etmemesi için bir plan yapmıştır. Planı doğrultusunda askerlerine taşıyabilecekleri kadar odunu getirtip dar bir geçide yığdırmıştır. Ardından süvarilerinin bir bölümünü bu dar geçitte bırakıp sabah olunca odun yığınına ateşe vermelerini söyleyerek gece boyunca hızlı bir şekilde Sardes'e doğru geri çekilmeye devam etmiştir. Böylelikle Büyük Kyros'un geçeceği noktayı bir süreliğine de olsa kapatarak onun takibinden kurtulmuştur. Kroisos Sardes'e varıp ordusunu güçlendirmek için hazırlıklar yaparken Büyük Kyros, Sardes önlerine gelmiştir. İki taraf burada yapılan savaşın ardından ateşkes ilan etmiştir. Sonrasında ise Büyük Kyros Sardes kuşatmasını kaldırıp geri dönüyormuş gibi yapmış ancak gece düzenlediği ani bir saldırıyla Sardes'e girmeyi başarmıştır. Bu olaylar yaşanırken Kroisos, şehrin akropolis kısmını korumaya devam edip Yunanlıların kendisine yardım göndermesini beklemeye başlamıştır. Büyük Kyros, esir alınan Lydialıları akropolisi koruyan Kroisos ve onun yanındaki askerlere göstererek eğer teslim olurlarsa esirleri serbest bırakacağını aksi

³⁷ Felix Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrHist)*, III C 688 F 9 (4) 'Ktesias'=Phot. Bib. 72. 36a9–37a25, Berlin and Leiden: E. J. Brill 1923-1958.

³⁸ Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 202.

³⁹ Jacoby, *a.g.e.*, III C 688 F 9 (5) 'Ktesias'=Phot. Bib. 72. 36a9–37a25.

takdirde onları şehir meydanında asacağını söylemiştir. Bunun duyan akropolisteki askerler, Kroisos'un yardım beklentisini dikkate almayıp esir alınan Lydialıların canlarını kurtarabilmek için teslim olmuşlardır. Böylece akropolisi ele geçiren Büyük Kyros, Sardes'e tamamen egemen olmuştur.⁴⁰ Polyainos'un Büyük Kyros'un Sardes'i ele geçirmesinden sonraki Anadolu faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler Herotodos'un verdiği bilgilerle hemen hemen aynıdır. Bu yüzden burada tekrar bahsetmek olayları tekrar anlatmaktan öteye geçmeyecektir.

Parthenios'un anlatısına göre Kroisos'un kızı Nanis, Büyük Kyros'a âşık olmuştur. Büyük Kyros'un kendisiyle evleneceğine dair verdiği söze inanarak onun Sardes'i ele geçirmesine yardım etmiştir. Böylelikle Sardes Persler tarafından ele geçirilmiştir ama Büyük Kyros, Nanis'e verdiği evlilik sözünü tutmamıştır. Babilli Agathokles göre ise Büyük Kyros, Hellespontos ve Phrygia'da yer alan Pedasos, Olympion, Akamantion, Tion, Skeptra, Artypsos ve Tortyra şehirlerinin yönetimini arkadaşı Kyzikos'lu Pytharkhos'a vermiştir. Ancak Pytharkhos, idarecisi olduğu halklarla iyi geçinememiş ve bir süre sonra bu görevinden uzaklaştırılmıştır.⁴¹

Thukydides'e göre, Büyük Kyros'un Lydia seferi zamanında İonialılar güçlü bir donanmaya sahiptirler. Büyük Kyros Sardes'i ele geçirdikten sonra İonialılara saldırmıştır. İonialılar verdikleri tüm mücadelelere rağmen güçlü Pers ordusuyla baş edemeyerek Büyük Kyros'a boyun eğmişlerdir.⁴² Antikçağ Ermeni yazarlarından Moses Chorenensis'e göre, Büyük Kyros Lydia Krallığı'nı ele geçirip Kroisos'u öldürmüştür.⁴³ Iustinus'a göre ise Kroisos, Büyük Kyros'la yaptığı ilk savaşı kaybetmiş ve öldürülme korkusuyla ülkesine geri kaçmıştır.⁴⁴

Antik Yunan oyun yazarı Aiskhylos, "Persler" isimli eserinde Büyük Kyros'un önce Lydia'yı ardından da İonia ve Phrygia'yı egemenliğine kattığını belirtmektedir. Suda'da^{***} geçen bilgilere göre ise Kroisos ile Büyük Kyros arasında bir yazışma gerçekleşmiştir. Bu yazışma vasıtasıyla Kroisos, Büyük Kyros'tan egemenliği altındaki toprakları kendisine teslim etmesini isteyerek önceden beri o toprakların kendisine ait olduğunu ve eğer bu söylediğini yapmaz ve kendisiyle savaşırsa Lydia Krallığı'nın gücü karşısında başarılı olamayacağını söylemiştir. Büyük Kyros, Kroisos'un bu isteğini kabul etmeyip ona meydan okuyarak savaşı kendisinin kazanacağını savunmuştur.⁴⁵

⁴⁰ Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 201-203.

⁴¹ Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 202-205.

⁴² Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'luların Savaşı*, çev. Halil Demircioğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972, I. 13, 16.

⁴³ Moses Khorenats'i, *History of the Armenians*, Translation and Commentary on the Literary Sources by: Robert W. Thomson, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1980, II. 13.

⁴⁴ Demir(a), *a.g.e.*, s. 260.

^{***} M.S. 10. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nda yaşamış Suidas isimli bir yazara ait ansiklopedik sözlük.

⁴⁵ Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 200-204.

Bacchylides'e göre, Büyük Kyros'la yaptığı savaş sonunda mağlup olan Kroisos, Perslerin eline geçip köle olmamak için kendisini ve ailesini yakmak istemiş ama tanrı Zeus onun yaktığı ateşi söndürerek kendisini ve ailesini öldürmesine engel olmuştur.⁴⁶ Louvre Müzesi'nde sergilenen ve M.Ö. 490 yılı civarına tarihlenen kırmızı figürlü bir amphoranın üzerinde Kroisos'un ismi vardır ve Bacchylides'in Kroisos'a dair anlattıkları tasvir edilmiştir.⁴⁷

Diodorus'un verdiği bilgilerle Herodotos'un verdiği bilgiler önemli oranda benzeşmekle birlikte bazı farklılıklar da söz konusudur. Diodorus'a göre, Kroisos tıpkı Herodotos'un anlattığı gibi Büyük Kyros'la savaşmadan önce kâhinlere başvurmuş ve onlardan aldığı cevaplar neticesinde savaşmaya karar vermiştir. Ardından Büyük Kyros, Kroisos ile savaşmak için Kappadokia'ya gelmiş ve Kroisos'a bir elçi göndererek Perslerin bir kölesi olduğunu kabul ederse onu bağışlayıp Lydia'ya satrap olarak atayacağını bildirmiştir. Kroisos, cevap olarak kendisinin herhangi birinden asla emir almadığını ve önceki zamanlarda Perslerin, Medlerin kölesi olduklarını unutmamasını söylemiştir. Savaş yapılmadan önce Kroisos, Ephesoslu Eurybatos'a yüklü miktarda para verip ondan Delphoi'ye gitme bahanesiyle Peloponnesos'e gitmesini ve Yunanlılardan bir ordu oluşturarak kendisine yardıma gelmesini istemiştir. Ancak Eurybatos, Kroisos'a ihanet ederek durumu Büyük Kyros'a anlatmıştır. Yine Diodorus'un anlattıklarına göre, Kroisos, Büyük Kyros'la savaşmadan önce konuşamayan oğluna çare bulmak için Delphoi'ye elçiler göndermiştir. Delphoi kâhini Pythia, elçilere Kroisos'un oğlunun kötü bir günde konuşacağını bildirmiştir. Ardından Kroisos savaşı kaybedip yakalanmıştır. Sonrasında Herodotos'un da bahsettiği gibi gelişen olaylar neticesinde Büyük Kyros, Kroisos'u öldürmekten vazgeçerek ona iyi davranmaya başlamıştır.⁴⁸

Arkeolojik Kalıntılara Göre Pers-Lydia Savaşı

Sardes'in şiddetli bir savaş neticesinde Perslerin eline geçişini arkeolojik veriler de doğrulamaktadır. Sardes'i çevreleyen surlar, surların bitişiğinde ve ilerisinde yer alan evlerle birlikte yangına maruz kalmıştır. Surun kerpiçten yapılmış bir kesimi yangının şiddetiyle erimiş bir yığın haline gelmiştir. Yangın sonrasında hasar gören surlar Pers askerleri tarafından yıkılmış ve kerpiçten yapılmış olan üst kısım, alt kısımların üzerine yığılmıştır. Yangın dolayısıyla sur ve evlerdeki ahşap materyallerden günümüze az miktarda kömür kalıntısı ulaşmıştır. Yangın ve yağmanın oluşturduğu tahribat şehrin kapısında, doğu ve kuzey surlarının bazı kısımlarında, batı surlarının büyük bir kısmında ve

⁴⁶ Cahill(a), *a.g.m.*, s. 341.

⁴⁷ Demir(a), *a.g.e.*, s. 273.

⁴⁸ Diodorus Siculus, *Diodorus of Sicily*, English Translation by: C. H. Oldfather, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1935-1946, IX. 31-36.

Helenistik ve Roma dönemine tarihlenen tiyatronun altındaki evlerde açık bir şekilde görülmektedir.⁴⁹ Bunların yanı sıra 1984'te Sardes yakınındaki sur duvarlarının altında Lydia Krallığı zamanına tarihlenen bir temel ortaya çıkarılmıştır. Bu temelin üzerinde bazı eşyaların haricinde kısmen kırılmış ve yanmış iki tane ithal Attika kabı bulunmuştur. İkisi de M.Ö. VI. yüzyılın ortasından biraz öncesine tarihlenen bu kaplar, buldukları yıkımın seviyesinin tarihlendirilmesine kolaylık sağlamaları dolayısıyla önem arz etmektedirler. Ayrıca 1987'de Sardes'te yapılan arkeolojik çalışmalarda büyük bir Lydia yapısının yıkıntıları arasında tunçla süslenmiş demir bir miğfer ele geçmiştir. Bu miğfer M.Ö. VI. yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir ve hatta Pers ya da Lydia askerlerine ait olduğu düşünülebilir.⁵⁰

Görüldüğü gibi hem antik yazarların eserlerinde hem de arkeolojik ve epigrafik belgelerde Büyük Kyros'un Sardes'i ele geçirip Lydia Krallığı'na son vermesi hakkında oldukça fazla sayıda ve farklı içerikte bilgi bulunmaktadır. Bundan dolayı kaynaklar arasında birliktelik kurmak zaman zaman mümkün olmamaktadır. Ancak tüm bu kaynakların en çok ortaklaştığı nokta Anadolu'ya sefer düzenleyen Pers kralı Büyük Kyros'un M.Ö. 547/546'da başkent Sardes'i ele geçirerek Lydia Krallığı'na son vermesidir. Sardes'in düşmesiyle hem Anadolu'da Pers egemenliği başlamış hem de Yakındoğu'da ve Ege dünyasında siyasi, sosyal ve ekonomik dengeler değişmiştir. Persler Lydia Krallığı'na son vermekle Batı Anadolu'nun tamamına sahip olmuşlardır.⁵¹ Bunun yanı sıra Ege Denizi'ne ulaşmış olmanın getirdiği güçle Persler, Büyük Kyros'tan sonraki dönemlerde Trakya ve Yunanistan'a düzenleyecekleri seferlerde Sardes'i bir üs olarak kullanmışlardır.⁵² Bu dönemde paranın uluslararası ticarete kullanımının yeterince yaygınlaşmamış olmasına rağmen İonia ve Lykia'da kurulan egemenlik dolayısıyla Ege ve Akdeniz ticaretinin önemli bir bölümünün ele geçirilmiş olması ve Lydia'nın mevcut hazineleri Perslerin gücüne güç katmıştır.⁵³ Ayrıca Lydia'da dil olarak Lidce konuşulmaya devam etmekle birlikte Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olan Aramicenin idari konulardaki kullanımı artmıştır.⁵⁴

Büyük Kyros Döneminde Anadolu'da Kurulan Satraplıklar

⁴⁹ Cahill(a), *a.g.m.*, s. 349-359.

⁵⁰ Demir(a), *a.g.e.*, s. 270.

⁵¹ Alexandra Villing, "Persia and Greece", eds. John Curtis and Nigel Tallis, *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London: The British Museum Press 2005, s. 236; John Curtis, *Ancient Persia*, Second Edition, London: British Museum Press 2000, s. 39; L. H. Jeffery, "Greece Before the Persian Invasion", *Cambridge Ancient History* 1988, c. 4, s. 349.

⁵² Nicholas D. Cahill, "Lydia: Altın Mucize", *Arkeoatlas*, 2006(c) c. 5, s. 100.

⁵³ Maria Brosius, *The Persians: An Introduction*, First Published, New York: Routledge 2006, s. 11; Francois de Callatay, "Pers ve Makedon Paraları", *Arkeoatlas*, 2007, c. 6, s. 100.

⁵⁴ M. Mellink, "Anatolia", *Cambridge Ancient History*, 1988, c. 4, s. 213.

Büyük Kyros, Anadolu'da ele geçirdiği yerler üzerinde en köklü değişimi yönetim konusunda yapmıştır. Şöyle ki, ele geçirilen yerlerin yönetiminde kolaylık sağlamak ve kraliyetin merkezi gücünü buralarda en derinden hissettirebilmek için belirli başlı yönetim bölgeleri oluşturmuştur. Satraplık adı verilen bu idari sistemde satraplıklar coğrafi unsurlara göre değil, etnik unsurlara göre düzenlenmiştir.⁵⁵ Bu yönetim şeklinin Anadolu'daki ilk örneklerine göz atmadan önce satraplık sisteminin temel özellikleri hakkında bilgi vermek konunun anlaşılması noktasında gereklidir.

Herodotos'un ilk olarak Asurlularda ortaya çıktığını belirttiği⁵⁶ bu yönetim şeklinde ismi, eskiçağ uygarlıkları tarafından farklı şekillerde ifade edilen ve günümüz Batı dilleri ile Türkçede "satrap" olarak bilinen bir yönetici bulunmaktadır. Satrap manasına gelen sözcük Persçede "xšaça-pavan" şeklinde ifade edilir ve bu Persçe ifadenin ilk geçtiği yer Pers kralı I. Darius'un (M.Ö. 522-486) Behistun Kitabesi'dir.⁵⁷ Ayrıca satrap terimi Akadçada "ahšadrapanu"; Eski Mısır dilinde "Hštrpn"; Asur çivi yazılı belgelerinde "LÜpīhātu" ve "bēl pīhāti"; Eski Yunancada "satrapes" ve "hyparkhos"; Latince "praefectus"; Likçede "xšadrapa"; imparatorluk Aramicesinde "hšatrapan"; İncil Aramicesinde ve İbranicede ise "ahašdarpan" şeklinde geçmektedir.⁵⁸ Persçede sözcük olarak "imparatorluğun/egemenliğin koruyucusu" anlamına gelen satrap, "satraplık" adı verilen belli bir coğrafyanın yönetiminden sorumludur.⁵⁹ Günümüzdeki eyalet sistemini andıran bu idare şeklinde kralı devlet başkanına, satrapı valiye, satraplığı ise eyalete benzetebiliriz.

Herodotos'un verdiği bilgilerden ve Behistun Kitabesi'nde geçen anlatımlardan satraplık sisteminin Pers İmparatorluğu'nda I. Darius döneminde uygulanmaya başladığı düşünülse de hem Ksenophon'un anlattıkları hem de Tevrat'ta geçen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda satraplık sisteminin Büyük Kyros'tan itibaren yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰ Ksenophon'a göre, Büyük Kyros ele geçirdiği yerlere akrabaları, komutanları ve Pers soyluları arasından seçtiklerini satrap olarak göndermiş ve seçtiği bu satraplara görevlerini açıkça belirtmiştir. Buna göre satrapların görevleri; halkı iyi yönetmek ve onlara iyi davranmak, vergileri

⁵⁵ Muzaffer Duran, *Anadolu'daki Pers Satraplık Organizasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012(b), s. 19-20.

⁵⁶ Herodotos, *a.g.e.*, I. 192.

⁵⁷ Duran(b), *a.g.e.*, s. 14-15.

⁵⁸ Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015(a), sy. 34, s. 62-63; Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 205-206; Josef Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, çev. Mehmet Ali İnci, İstanbul: Telos Yayıncılık 2003, s. 101-102.

⁵⁹ Briant, *a.g.e.*, s. 65; Bahar, *a.g.e.*, s. 299; Wiesehöfer, *a.g.e.*, 94.

⁶⁰ Herodotos, *a.g.e.*, III. 89; Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları 2013, Ezra 6. 6-7; Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 205; Briant, *a.g.e.*, s. 63-66.

toplamak, askerlerin maaşlarını ödemek, toplanılan haracı krala göndermek, krala ait olan yerlerde toprağı bulananların mallarına zarar gelmesini önlemek, süvari ve arabacılar yetiştirmek, kendi çocuk ve gençlerini iyi bir şekilde eğitmek şeklinde sıralanmıştır. Bunun yanı sıra Büyük Kyros satraplarına; buldukları yerlerde ev ve toprak sahibi olmalarını söyleyerek yönettikleri satraplığı ev olarak benimsemelerini, vahşi hayvanların bulunduğu hayvanat bahçeleri kurmalarını ve buralarda her gün çalışmalarını, atlarına iyi bakmalarını ve önemli görevler verecekleri kişileri iyi belirlemelerini emretmiştir. Ayrıca satrapların yanına yardımcı komutanlar vermiş ve bir tehlike anında satraplığı korumak konusunda Pers ordusunun görevlendirileceğini ifade etmiştir.⁶¹ Tevrat'ta yer alan bilgilerde ise Büyük Kyros Fırat Nehri'nin batı yakasını yöneten bir valisine çeşitli emirler vermektedir.⁶²

Ksenophon'un verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere satraplık düzeninde satrap, satraplıktaki bütün yetkilerinden önce kralın şahsi bir temsilcisi durumundadır ve kralın emirlerine doğrudan muhataptır. Satrapların vergi dışında haraç da topladıkları görülmektedir. Haracın, Pers egemenliğindeki tüm halkların herhangi bir emir karşısında imparatorluğun başta ordu olmak üzere çeşitli unsurlarına değerli madenler ve cins atlar vermek şeklinde olduğu düşünülmektedir. O dönemde Perslerin kendilerine özgü bir para icat etmemiş olmaları göz önünde bulundurulduğunda haraç konusunda ve diğer işlerde mevcut Lydia paralarının kullanılmış olması kaçınılmazdır.⁶³ Satraplıkların denetimi Persçede "spasaka" olarak geçen ve "kralın gözü" veya "kralın kulağı" olarak tabir edilen kraliyet görevlileri tarafından yıllık olarak yapılmaktadır. Kral bu şekilde satrapların herhangi bir başkaldırılarına ve görevlerini kötüye kullanmalarına engel olmaktadır.⁶⁴

Büyük Kyros'un Anadolu'da kurduğu satraplıkların en önde geleni Persçede "Sparda" olarak geçen ve yönetim merkezi Sardes olan Lydia satraplığıdır.⁶⁵ Lydia satraplığının kapsadığı coğrafya konusunda bazı belirsizlikler bulunmakla birlikte satraplığın sınırları ana hatlarıyla belirlenmiş durumdadır. Buna göre, satraplığın kuzeyini Kaikos (Bakırçay), güneyini ise Maiandros (Büyük Menderes) çevrelemektedir. Doğusunun Uşak ve Afyonkarahisar'a kadar uzandığı tahmin edilen satraplığın batısının Ege kıyı şeridinde kadar uzandığı düşünülmektedir. Satraplık, kuzeyde Hellespontos Phrygiası, doğuda Dağlık Phrygia ve Kappadokia, güneyde ise Karia ile

⁶¹ Ksenophon, *a.g.e.*, VIII. 6.

⁶² *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Ezra 6. 6-7.

⁶³ Briant, *a.g.e.*, s. 65-70.

⁶⁴ Herodotos, *a.g.e.*, I. 114; Ksenophon, *a.g.e.*, VIII. 6; Bahar, *a.g.e.*, s. 299; Duran(a), *a.g.m.*, s. 79; Joan Oates, *Babil*, çev. Fatma Çizmeli, Ankara: Arkadaş Yayınevi 2004, s. 143; Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 102.

⁶⁵ Kuhrt(a), *a.g.e.*, s. 256.

komşudur.⁶⁶ Sardes'in satraplık merkezi olarak seçilmesinde bölgeden alınan vergilerin Sardes'te toplanması ve Sardes kalesinin güvenlik açısından güçlü bir yapıda olması etkili olmuştur.⁶⁷

Herodotos, Büyük Kyros'un Lydia'nın başına Oroites'i vali olarak görevlendirdiğini söylemektedir.⁶⁸ Bununla birlikte verdiği bu bilgi neticesinde Herodotos'un, satraplık sisteminin Pers İmparatorluğu'nda ilk kez hangi dönemde uygulandığı konusunda bir çelişkiye yol açtığı görülmektedir. Çünkü Herodotos'un bu konudaki daha önceki anlatımları ile verdiği bu bilgi arasında belli farklılıklar söz konusudur. Ksenophon ise Büyük Kyros'un, Lydia ve Ionia'ya Khrysantas'ı vali olarak seçtiğini ifade etmektedir.⁶⁹ Yapılan araştırmalar sonucunda Lydia satrapının emrinde birden fazla hyparkhos bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Lydia satraplığının alt satraplıklara ayrılarak yönetildiğini göstermektedir. Lydia satraplığına bağlı alt satraplıkların ise Ionia, Karia ve Lykia olduğu görülmektedir.⁷⁰ Lydia satraplığı Pers dönemi boyunca önemini korumuştur. Burada gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ve küçük çaplı buluntular Pers dönemini yansıtan önemli unsurlardır.⁷¹

Anadolu'da Büyük Kyros zamanında kurulan satraplıkların bir diğeri Hellespontos Phrygia'sı (Büyük Phrygia) satraplığıdır. Satraplığın yönetim merkezi olan Daskyleion, Balıkesir'in Bandırma ilçesi sınırları içerisinde yer alan Ergili köyünün iki kilometre batısındaki Hisartepi ismi verilen tepenin üzerinde bulunmaktadır. 1952 yılında Alman arkeolog Kurt Bittel tarafından keşfedilen Daskyleion'da ilk arkeolojik kazılara Türk Tarih Kurumu öncülüğünde Ekrem Akurgal ve Nezih Fıratlı tarafından 1954'te başlanmış ve bu kazı çalışmaları 1960'a kadar devam etmiştir. 1988 yılında Tomris Bakır, Daskyleion kazılarını yeniden başlatmış ve 2008 yılına kadar sürdürmüştür.⁷²

Doğu-batı doğrultusunda Troas'tan Bithynia'ya kadar uzanan⁷³ Hellespontos Phrygiası satraplığının sınırları, Trakya'nın Anadolu'da kalan kısmını, Phrygia, Paphlagonia, Kappadokia ve Mariandynia (Bithynia'nın kuzeydoğusu) bölgelerini kapsamaktadır.⁷⁴ Hellespontos Phrygiası satraplığı,

⁶⁶ Dusinger, *a.g.e.*, s. 7-8.

⁶⁷ Duran(b), *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁸ Herodotos, *a.g.e.*, III. 120.

⁶⁹ Ksenophon, *a.g.e.*, VIII. 6.

⁷⁰ Sevgi Sarıkaya, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", *Cedrus*, 2016(a), sy. 4, s. 83.

⁷¹ Dusinger, *a.g.e.*, s. 8-11.

⁷² Tomris Bakır, "Daskyleion-Pers Satraplık Merkezi", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 2006(a), sy. 21, s. 11; Ekrem Akurgal, *Eski Çağda Ege ve İzmir*, 1. Baskı, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı 1993, s. 66; Tomris Bakır, "Daskyleion (tayaiy drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", *Anadolu(Anatolia)*, 2003(b), sy. 25, s. 6-7; Kaan İren ve Çiçek Atay, "Daskyleion", *Aktüel Arkeoloji*, 2012, sy. 25, s. 70.

⁷³ Duran(b), *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁴ Özkan Kılıç, *a.g.e.*, s. 27

Lydia satraplığında olduğu gibi birkaç alt satraplığa ayrılarak yönetilmiştir. Troas bölgesinde yer alan İlion (Hisarlık), Larisa (Kösedere), Skepsis (Kurşunlu), Kebren (Çaldağ), Gergis (Karıncalı), Neandria (Çığırı), Kolonai (Beyçayır'ın kuzeyinde), Kokylion ve Hamaksitos gibi yerleşimleri içeren Aiolis alt satraplığının varlığı kesindir.⁷⁵

Herodotos, Hellespontos Phrygia'sı satraplığının başında Mitrobates'in bulunduğu belirtir ancak onun kim tarafından görevlendirildiği hakkında bilgi vermemektedir. Bununla beraber Herodotos, Mitrobates ile Lydia valisi Oroites arasında uzun süredir var olan bir düşmanlıktan bahsetmektedir ki bu durum dikkate alındığında iki satrapın da aynı dönemde görev yaptıkları ve dolayısıyla her ikisinin de Büyük Kyros tarafından görevlendirildikleri düşünülmektedir.⁷⁶ Ksenophon ise Aiolia ve Hellespontos Phrygia'sında Pharnukhos'un satraplık yaptığını söylemektedir.⁷⁷

Daskyleion'da M.Ö. 547-480 tarihleri arasında kapsayan Erken Pers Dönemi'ne ait çeşitli kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında saray yapılarına ait mimari bloklar, Anadolu ve Pers sanatının birlikte uygulandığı üzerinde Aramice yazıtlar bulunan mezar taşları, dokuma tezgâh ağırlıkları, fildişinden yapılmış eserler ve beş yüzden fazla bulla (mühür baskısı) yer almaktadır.⁷⁸

Ksenophon, Büyük Kyros'un Karia, Büyük Phrygia ve Kappadokia'ya da satrap atadığını belirterek bu satrapların isimlerini açık bir şekilde vermiştir. Onun verdiği bilgilere göre, Karia satrapı Adusios; Büyük Phrygia satrapı Artakamas; Kappadokia satrapı ise Artabatas'tır. Bizanslı tarihçi Ioannes Zonaras ise Büyük Kyros'un Anadolu'da kurduğu satraplıkların isimlerini vermiş fakat buraları yöneten satrapların kimler olduğu konusunda bir açıklama yapmamıştır. Zonaras'a göre, Büyük Kyros'un Anadolu'da kurduğu satraplıklar Lydia ve Ionia, Hellespontos Phrygia'sı ve Aiolia, Büyük Phrygia, Kappadokia ve Karia şeklindedir. Ayrıca hem Ksenophon hem de Zonaras, Büyük Kyros'un Kilikia ve Paphlagonia'ya satrap atamayarak buraların idaresini mevcut idarecileri vasıtasıyla sağladığını ve buraları vergi vermek ve gerektiğinde asker göndermekle yükümlü tuttuğunu belirtmektedirler.⁷⁹ Bunların yanı sıra Lykia'nın da Kilikia ve Paphlagonia ile aynı statüde olduğu öngörülmektedir.⁸⁰

⁷⁵ Sarıkaya(a), *a.g.m.*, s. 82-83.

⁷⁶ Herodotos, *a.g.e.*, III. 120.

⁷⁷ Ksenophon, *a.g.e.*, VIII. 6.

⁷⁸ Bakır(a), *a.g.m.*, s. 11; Tomris Bakır, "Daskyleion (Ergili) Kazılarının Işığında Anadolu Pers Dönemi ve Sanatı", *Toplumsal Tarih*, 2003(c), sy. 113, s. 91.

⁷⁹ Sarıkaya(b), *a.g.m.*, s. 206.

⁸⁰ Briant, *a.g.e.*, s. 64; Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 101.

Sonuç

İran coğrafyasında hüküm sürmüş en eski kavimlerden birisi olan Persler, siyasi ve askeri anlamda güçlü bir konuma geldikten sonra İran dışına seferler düzenleyerek ülkelerinin sınırlarını çok geniş alanlara taşımışlardır. Perslerin bu süreçte egemenlik altına aldığı yerlerden birisi de Anadolu'dur. Büyük Kyros liderliğinde Medleri yıkarak Anadolu'nun bir kısmının sahibi olan Persler, tüm Anadolu topraklarını ele geçirmek için Lydia Krallığı ile karşı karşıya gelmişlerdir.

Antik yazarlar Perslerin Lydia Krallığı'nı ortadan kaldırmasıyla ilgili kimi zaman benzer kimi zaman ise farklı bilgiler vermektedirler. Bununla birlikte hepsi Perslerin Lydia Krallığı'nı ele geçirip Anadolu'ya hâkim oldukları konusunda hemfikirdir. Netice itibariyle Lydia kralı Kroisos ile Pers kralı Büyük Kyros arasında yapılan savaş Büyük Kyros'un zaferiyle sonuçlanmış ve Anadolu Pers hâkimiyetine girmiştir. Eskiçağ dünyasında yaşanan bu önemli değişim ile Eski Doğu ve Eski Batı uygarlıkları arasında kara ve deniz ticaretini sağlayan Anadolu'daki ticaret yolları Pers İmparatorluğu'nun idaresine geçmiştir. Hem ticaret yollarından elde edilen gelirler hem de Lydia Krallığı'nın altın madeni yatakları ile tarım ve hayvancılık konusundaki zenginlikleri Pers ekonomisinin güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Ayrıca Persler Ege kıyılarına egemen olmakla Yunan dünyasıyla doğrudan komşu durumuna gelmişlerdir.

Persler Anadolu'da kendi hâkimiyetlerini kurduktan sonra Anadolu'nun idari yapısında köklü bir değişiklik meydana getirmişlerdir. Anadolu'yu satraplık adı verilen idari bölgelere ayırarak Anadolu'nun her köşesinde düzenli bir yönetim uygulamışlardır. Anadolu'da genel manada hoşgörülü bir politika izleyen Persler kendi kültürleriyle Anadolu kültürünü harmanlayıp mimari eserler ve çeşitli materyaller meydana getirmişlerdir. Bunların yanı sıra güçlü Lydia Krallığı'nı ortadan kaldırıp Anadolu topraklarını ele geçirmeleri Persleri dönemin Eskiçağ uygarlıklarının gözünde saygın bir konuma getirmiştir.

Kaynakça

AKURGAL, Ekrem, *Eski Çağda Ege ve İzmir*, 1. Baskı, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı 1993.

BAHAR, Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 2. Baskı, Konya: Kömen Yayınları 2011.

BAKIR, Tomris, "Daskyleion-Pers Satraplık Merkezi", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 2006(a), S. 21, s. 11-12.

BAKIR, Tomris, "Daskyleion (tayaiy drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", *Anadolu(Anatolia)*, 2003(b), S. 25, s. 1-26.

BAKIR, Tomris, "Daskyleion (Ergili) Kazılarının Işığında Anadolu Pers Dönemi ve Sanatı", *Toplumsal Tarih*, 2003(c), S. 113, s. 90-93.

BAŞGELEN, Nezih, "Bin Tepelerin Zengin Kralları Lydialılar", *Seramik Türkiye*, 2005, S. 10, s. 110-117.

BEAN, George E., *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev. İnci Delemen, İstanbul: Arion Yayınevi 1997.

BİNGÖL, Akın ve ÜNGÖR, İbrahim, "İskender'in Rüyası: Persler", *Türkiz*, 2015, S. 35, s. 31-84.

BRIANT, Pierre, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns 2002.

BROSIUS, Maria, *The Persians: An Introduction*, First Published, New York: Routledge 2006.

CAHILL, Nicholas D., "Sardeis'te Pers Tahribi", ed. Nicholas D. Cahill, *Lidyalılar ve Dünyaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2010(a), s. 339-361.

CAHILL, Nicholas D., "Sardeis: Asya'nın Metropolü" *Arkeoatlas*, 2006(b), S. 5, s. 104-115.

CAHILL, Nicholas D., "Lydia: Altın Mucize", *Arkeoatlas*, 2006(c) S. 5, s. 86-101.

CALLATAY, Francois de, "Pers ve Makedon Paraları", *Arkeoatlas*, 2007, S. 6, s. 100-101.

CEYLAN, Alparslan ve CEYLAN, Nezahat, "İran Coğrafyasında Urartular", *Kafdağı*, 2016, S. 1, s. 11-32.

CEYLAN, Nezahat, "Kuzeybatı İran'da Önemli Bir Yerleşme: Hasanlu", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, C. 5, S. 9, s. 189-221.

CURTIS, John, *Ancient Persia*, Second Edition, London: British Museum Press 2000.

DANDAMAYEV, M. A., "Media and Achaemenid Iran", ed. János Harmatta, *History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*, Paris: UNESCO Publishing 1996, s. 35-64.

DEMİR, Muzaffer, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014(a).

DEMİR, Muzaffer, "M.Ö. VI.-IV. Yüzyıllar Arasında Pers-Armenia İlişkileri ve Armenia Orontid Hanedanlığı", *Yeni Türkiye*, 2014(b), S. 60, s. 191-200.

DIODORUS SICULUS, *Diodorus of Sicily*, English Translation by: C. H. Oldfather, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1935-1946.

DURAN, Muzaffer, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015(a), S. 34, s. 61-86.

DURAN, Muzaffer, *Anadolu'daki Pers Satraplık Organizasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012(b).

DUSINBERRE, Elspeth R. M., *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, First Published, Cambridge: Cambridge University Press 2003.

EROĞLU, Engin, "Pers Kralı Büyük Kyros'un Siyasi ve İktisadi Politikaları", *History Studies*, 2016, C. 8, S. 1, s. 37-47.

FREEMAN, Charles, *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı, Ankara: Dost Kitabevi 2003.

GRAY, G. Buchanan, "The Foundation and Extension of the Persian Empire", *Cambridge Ancient History*, 1926, C. 4, s. 1-25.

GÜNAŞDI, Yavuz ve ÖZGÜL, Oktay, "M.Ö. VI-IV. Yüzyıllar Arası Anadolu-Pers İlişkilerinin Bir Değerlendirilmesi", *Türkiz*, 2015, S. 35, s. 105-123.

HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi 1983.

İREN, Kaan ve ATAY, Çiçek, "Daskyleion", *Aktüel Arkeoloji*, 2012, S. 25, s. 68-75.

JACOBY, Felix, *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrHist)*, Berlin and Leiden: E. J. Brill 1923-1958.

JEFFERY, L. H., "Greece Before the Persian Invasion", *Cambridge Ancient History*, 1988, C. 4, s. 347-367.

KİTABI MUKADDES ŞİRKETİ & YENİ YAŞAM YAYINLARI, *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevat, Zebur, İncil)*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları 2013.

KSENOFON, *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Alfa Yayınları 2007.

KUHRT, Amelie, *Eskiçağ'da Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330.*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2009(a).

KUHRT, Amelie, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Reprinted, New York: Routledge 2008(b).

MALLORY, J. P., *Hint-Avrupalıların İzinde*, çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi 2002.

MELLINK, M., "Anatolia", *Cambridge Ancient History*, 1988, C. 4, s. 211-233.

MOSES KHORENATS'I, *History of the Armenians*, Translation and Commentary on the Literary Sources by: Robert W. Thomson, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1980.

OATES, Joan, *Babil*, çev. Fatma Çizmeli, Ankara: Arkadaş Yayınevi 2004.

ÖZÇELİK, Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, 5. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 2010.

ÖZKAN KILIÇ, Serap, *Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

SARIKAYA, Sevgi, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", *Cedrus*, 2016(a), S. 4, s. 75-90.

SARIKAYA, Sevgi, "Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihesi Büyük Kyros", *Mediterranean Journal of Humanities*, 2011(b), S. 1, s. 195-211.

SEVİN, Veli, *Eski Anadolu ve Trakya*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 2003.

STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2012.

TEKİN, Oğuz, *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, 3. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2008(c).

TEKİN, Oğuz, *Eski Anadolu ve Trakya*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 2007(b).

THUKYDIDES, *Peloponnesos'lularla Atina'luların Savaşı*, çev. Halil Demircioğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972.

VILLING, Alexandra, “Persia and Greece”, eds. John Curtis and Nigel Tallis, *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London: The British Museum Press 2005, s. 236-249.

WIESEHÖFER, Josef, *Antik Pers Tarihi*, çev. Mehmet Ali İnci, İstanbul: Telos Yayıncılık 2003.

YILDIRIM, Recep, *Uygarlık Tarihine Giriş*, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım 2004.